

Mirko Demić

VLADAN DESNICA I DANILO KIŠ

Preplet

Redovno se izvjesna podudarnost između dvaju pisaca simplicistički svodi na pitanje međusobnih uticaja, dok ona najvećim dijelom znači istovetnost duhovnih pozicija i nastrojenja koji dominiraju jednom epohom, rezultat opštih stremljenja, problema, preokupacija, koji latentno žive i slijepo fluktuiraju u određenoj istorijskoj klimi.

Vladan Desnica

Dakle, ja ne poričem uticaje, nego se pitam da li sam u okviru jedne sume uticaja uspeo da stvorim – i u odnosu na pomenute uticaje – to famozno "diferencijalno osećanje".

Danilo Kiš

- Vladan Desnica je rođen 1905. od oca (dalmatinskog) Srbina i majke katolkinje iz Boke Kotorske?
- Danilo Kiš je rođen 1935. od oca (mađarskog) Jevrejina i majke pravoslavke iz Crne Gore?
- Dva različita i, istovremeno, slična "ambigviteta porekla"?
- Dvije "uznemirujuće različitosti"?

* * *

- Niste li Vi potomak čuvenog narodnog junaka Stojana Jankovića?
- Desnica: "...po ženskoj lozi, moram odmah da se ogradim..."
- Ona epska žica kod Vas verovatno odatle vodi svoje poreklo?
- Desnica: "Ne znam. Osim, ako se Stojanova aktivna hrabrost u meni pretvorila, degenerirala, u gotovu beskonačnu moć 'dolgoterplenja'."
- I vi, Kiš, niste bez epskih "predispozicija"?
- Kiš: "Preci moje majke bili su ratnici. Uostalom, u Crnoj Gori svak je bio ratnik, i ogroman revolver koji se nosio za pojasom, bez futrole, sastavni je deo muške nošnje, kao kapa. I mada u tim krajevima genealoška stabla ne slede žensku liniju – i tu se porodično pravo sasvim razlikuje od jevrejskog – jedna moja baba po majci još živi u porodičnoj legendi kao amazonka koja je posekla glavu Turčina-nasilnika."
- U mladosti ste satima slušali probe šibenske filharmonije i godinama pjevali i školovali svoj tenor u više gradova, a kod autorske agencije imate prijavljenih četrnaest kraćih kompozicija?

Desnica: "Bio sam jedno vrijeme u dilemi da li da se više orijentisem muzici ili literaturi. Vjerovatno bih u muzici postigao manje, ili još manje, nego u literaturi. Pa ipak, često zažalim što nisam pošao tim putem. Muzika ima golemu, prevashodnu prednost nad riječju: muzička rečenica nije ukleto osuđena da pored svog estetskog značenja ima i jedno logičko, doslovno, značenje. Kakve li utjehe i smirenja u tome i koliko li izbjegnutih nesporazuma!"

– *Za gimnazijskih dana, na Cetinju, i Vi ste muzicirali?*

Kiš: "Nije bilo igranki osim gimnazijskih, nešto u stilu starovremenih balova, gde sam ja, u duhu romantičarske, Sturm und Drang, u biti larpurlartističke, staromodne, provincijske pobune, s puno smisla za martirstvo i sa željom da se izdvojim od ošišanog krda, stajao na podijumu, takođe ošišan do glave, i svirao violinu!"

– *Ivan Galeb je maestro na violini?*

– *Kiš, Vaše delo proteže se u rasponu od Lautana sa mansarde do "Laute i ožiljaka"?*

Kiš: "Muzika je, izgleda, oduvek bila predmet zavisti i nedostižan san svih umetnika i umetnosti, a naročito poezije, jer muzika, po rečima Surioa, zamenjuje govornu umetnost, a u isto vreme je obeshrabruje čineći je izlišnom!"

Desnica: "Muzika je valjda dosta uticala na moje stvaranje. U *Ivanu Galebu* možda se to osjeća u strukturi i arhitektonici djela, u alterniranju, ispreplitanju, suprostavljanju tema, u smjeni tempa... Pitanju stila i brizi oko muzikalnosti fraze posvećujem kudikamo više pažnje (i važnosti) nego što površnom oku ili uhu može da izgleda."

– *Od kud kod obojice tolika averzija prema izmišljanju?*

Desnica: "Mi svoje fantazijsko stvaranje osjećamo ne kao rad invencije, nego gotovo kao akt memorije; ne kao izmišljanje, već gotovo kao prisjećanje realne, historijski doživljene stvarnosti."

Kiš: "Ja nisam u mogućnosti da izmišljam. Ništa nije užasnije od realnosti, to znam, ništa romaneksnije, ali ni ništa proizvoljnije i opasnije nego pokušaj da se sredstvima literature fiksira ona stvarnost koja nas nije prožela, koju ne nosimo u sebi..."

– *Desnica, Vas zaokuplja "problem izraza"?*

– *A Vas, Kiš, "večni problem forme"?*

Kiš: "Kad čoveku ne preostaje ništa drugo, počinje da piše. Pisanje je čin očajanja, beznađa. Staviti sebi omču oko vrata ili sestri za pisaču mašinu, to je jedina dilema."

Desnica: "Roman se piše samo onda kad kuća gori."

Kiš: "Pišem retko, ali kad počnem, pišem danonoćno i mnogo odbacujem."

Desnica: "Za *Proljeća* to je bilo na hiljade tih bilježaka pa kako bi došlo na red ono poglavlje, kako bi bio uzidan taj materijal, ti fragmenti, onako bi ih sa slašću i zadovoljstvom uništavao."

Desnica: "Čovjek kad je u švungu onome, radi dan i noć kad god stigne i koliko god izdrži... Kad sam u velikom radu, onda mnogo pušim mnogo kave pijem, a jedem vrlo malo..."

Kiš: "Zatim stotinu puta čitam ono što sam napisao, dok se pojedine reči ne umore i ne nestanu. Kad se to dogodi, brišem ih. Na taj način, ono što preostane obično nije sasvim rđavo."

– *Kako birate teme?*

– Šta je presudno prilikom njihovog izbora?

Desnica: "Potrebno je da mi se tema učini naročito zanimljiva i puna latentnih vrednota, potrebno je da prizrenje zamišljenog djela bude naročito zamamno i da zagrijanost za nj poraste do znatnog stepena, pa da ih gane iz inercije i pokrene na posao."

Kiš: "Mislim da spadam među one pisce koji moraju biti opsesirani temom, to jest pišem samo onda kad me neka životna prilika ili neka književna činjenica opsedne do te mere da osetim potrebu da o tome napravim knjigu ili barem više tekstova koji bi eventualno mogli da sačinjavaju knjigu."

– Da li vas to sprečava da često ne objavljujete knjige?

Kiš: "To je valjda i objašnjenje, pored lenjosti, zašto pišem tako retko ili bar zašto tako retko objavljujem."

Desnica: "Najprije pišem vrlo brzo. Ali, poslije dođu ta odležavanja, ta prelaženja s jednog rada na drugi."

– Kakav je vaš odnos prema izmišljanju u literaturi?

Desnica: "Ne osjećamo nikakvog truda oko 'izmišljanja', već jedino trud oko formuliranja i oblikovanja..."

Kiš: "Budi svestan činjenice da je fantazija sestra laži i stoga opasna."

– U čemu je razlika između pisca i pisara?

Kiš: "Kad je neko shvatio da pisati znači reći stvari na izvestan način, njemu je proza prestala da služi, on se odrekao publicistike. Sva moja teorijska naklapanja oko Forme i Stila i nisu ništa drugo do posledica tog i takvog saznanja: da onaj ko hoće prozom da prosvećuje, da agituje, da vlada, 'da kaže svetu neke stvari', da je taj publicista i da najčešće s prozom nema nikakve veze".

Desnica: "Pitanje stila – van ako mu se poda jedno nemoguće, skućeno, gramatičko značenje, vrijednost puke rečenične kozmetike – nije neka 'vanjska', 'nebitna' stvar, 'stvar forme', već naprotiv bitno i suštinsko pitanje: ako je ne izraziti ono što se je htjelo, ili izraziti mjesto toga nešto drugo, više ili manje ili čak nimalo slično, trica i sitničavost i stvar koja se ne tiče samog sadržaja, pitamo se: šta je tad bitno i gdje se i u čemu ispoljio i otjelovio sadržaj."

Desnica: "Stilska osjetljivost, i stilska neurastenija, nisu svojstvene samo piscima; rekao bih štaviše da je možda kod njih ta bolest najrjeđa."

Kiš: "Siže mojih knjiga, da citiram Nabokova, jeste stil. Ili obratno: stil mojih knjiga jeste njihov siže."

Desnica: "Lakoća pisanja znači odsutvo te slutnje i tog osjećaja, nedostatak ličnog izražaja i potrebe za njim, znači zadovoljavanje neličnim, šablonskim stilom, prihvatanje prvog izraza koji dođe pod jezik ili pod pero, ranu oguglalost za banalizirane, konvencionalne, utrte načine izražavanja (čim čujem kakvog dječaka od 14-15 godina gde kaže npr. da je neko nekome 'strah i trepet', odmah pomislim – i to, ne znam zašto, na kajkavskom – taj ne bu Flaubert)."

Kiš: "Flobert nas je naučio, dakle, da je stil entitet za sebe, i tako nas je uveo u veliku porodicu idiota i martira."

– Osjetljivi ste na svaku intencionalnost u umjetnosti?

Desnica: "Svaka *intencionalnost*, u bilo kojem obliku i primjeni, strana je [tuđa i nepogodna] prirodi umjetnosti... Ista je stvar s osnovnom idejom: ako najprije zamislite голу ideju, kao kostur, pa tek kasnije tražimo meso kojim ćemo je ogrnuti, ako npr. zamislimo: zanimljivo bi bilo prikazati kako takav i takav čovjek došavši u takve i takve prilike doživi to i to [s takvim i takvom čovjekom kad dođe u takve i takve prilike biva to i to], pa tek onda tražimo, fabulu, temu, meso – takvo će djelo neminovno ispasti slabo, loše, forsirano, namješteno, mrtvo, hladno, u najboljem slučaju rutinirano i zanatski korektno (docet Zola)."

Kiš: "Tu, u osnovi, imamo posla s nasleđem romana u nastavcima iz XIX veka. A posebno sa psihologijom: autor zna sve o svojim likovima, zna de će mladić zavoleti devojku i piše dijalog koji prati psihološki opis mladića. Ja mislim da je to, u svakom pogledu, anahrono. Ali, kad se danas kaže da je roman mrtav, to nije istina; roman je živiji nego ikad, i to u svojoj najgoroj formi, naime kao psihološki roman XIX veka."

– *Obojica ste izložili svoje "vjeruju"; Desnica u "Zapisima o umjetnosti" (1952), a Kiš u "Savetima mladom piscu" (1984)?*

Desnica: "Pri izbiranju nastojao sam da odaberem one za koje sam držao da, i ovako neodređeni, mogu *mlađim piscima* biti i neke upute i pomoći."

Kiš: "Nemoj dozvoliti da te uvjere da smo svi jednako u pravu, i da se o ukusima ne vredi raspravljati."

– *Vi ste napisali "Pohvalu lijenosti"?*

Desnica: "Ima pisaca koji pišu sveukupna dijela i pisaca koji pišu odabrana dijela... Jedni pišu lako i, dosljedno, rado – to su gotovo grafomani; u drugim akribija i sjećanje na s njom skopčane trude porađa sve to veću mrzost prema pisanju, i s vremenom ih doводи gotovo do grafofobije."

– *A Vi dramu čiji je glavni motiv jedan od "smrtnih grijehova" – lenjost ("Drveni kovčeg Tomasa Vulfa")?*

Kiš: "Ja radim na svojim izabranim a ne sabranim delima."

– *A na drugom mjestu priznajete kako riječi upotrebljavate "sve manje, sve ređe, sve opreznije..."*

Desnica: "*Lijenost* je neki filter koji propušta samo ono što mu se čini vrijednije i značajnije, i zaista vrijedno truda".

– *Desnica "lenjima" smatra one pisce kojima "tek jedna od desetina tema koje im padnu na pamet" nađu "vrijednom obrade".*

– *Kiš za istu stvar upotrebljava jednu drugu sintagmu – "milost uobličjenja".*

Kiš: "To je, velim, upravo ona tanana i neuhvatljiva granica koja deli književnost od publicistike i, istovremeno, onu književnost koja je to imanentno sebi, koja je dakle zadovoljila milost uobličjenja i milost zračenja, od one koja to nije..."

– *Uprkos tome što su jednog zvali "realističnim", a drugoga "dokumentarističkim", iskazivali ste trajan interes za iracionalno, kao neizbežan segment svake umetničke avanture?*

Kiš: "Između transcendentne nesaznatljivosti osećanja i takoreći kartezijanske kristalne svesti postoji – najčešće – jedno srednje stanje fantastične (iracionalne) realnosti i realne (racionalne) fantastičnosti. Drugim rečima: postoji naporedo gogoljevska pozitivna realnost i racionalnost koja se dodiruje i snažno prožima s fantastikom i s irealnošću – takođe

gogoljevskom. Izvorište stvaralačkog fenomena varira između ta dva pola, pomerajući svoje težište čas jednom, čas drugom izvoru, no najčešće se rađa iz zajedničkih izvora, poteklih iz srca osećanja i iz mozga razuma... Gnoseološko poreklo umetnosti u biti je dijalektička proporcionalnost, sredokraća između racionalnog i iracionalnog."

Desnica: "Ta svaki umjetnik ide za tim da prodre u iracionalno. Po tome, u osnovi, umjetnik i jest umjetnik, po tome se njegov rad i funkcija u bitnosti razlikuju od rada i funkcija u drugim duhovnim bavljenjima. Ali umjetnost je prodiranje racionalnog u iracionalno; a prodiranje iracionalnim u racionalno zove se konfuzija, zove se osvjetljavanje područja tame crnim fenjerima mraka, reflektorom koji sipa crne zrake koje se odmah stapaju i ujednačavaju s onim mrakom-objektom."

– Vi u svojim "Zapisima o umjetnosti" savetujete: "Pišite staromodno!"

Desnica: "Ne želite li postati staromodan, ne pišite pomodno! Pišući staromodno, radite za osiguranje svoje (književne) starosti!"

– Kiš, Vi povodom Radovanovićeve "Pustoline" demonstrirate slično uvjerenje?

Kiš: "Poštovalac eksperimenta i trpljenja, odan ideji pobune protiv konvencija, zastajem na granici gde počinje mucanje, makar morao da započnem svoj roman rečenicom: 'Zatekoh ujutro ljudske tragove u pesku'."

Desnica: "Ništa nije u umjetnosti potrebnije i važnije, i vrijednije, od originalnosti. A ništa u umjetnosti nije pravoj originalnosti veći neprijatelj od lažne originalnosti."

– Obojica u banalnosti vidite trajnu opasnost po umetnost?

Desnica: "Banalnost je smrt umjetnosti."

Kiš: "'Težnja za istinom' to je samo protivteža banalnosti, a banalnost je nemoralna."

Desnica: "U banalnost lakše upadne onaj koji nije banalan nego onaj koji jest. Ne-sravnjivo je lakše kretati se po kriteriju banalnosti i nebanalnosti nego pod diktatom unutrašnjih pobuda i raspiranja."

Kiš: "Na književnom polju banalnost iz neznanja rađa (ili, tačnije: umnožava) uniformnost, uništava zdravu ljudsku snagu, umnožava đubrište opštih mesta, povećava potrošnju hartije, on je, jednom rečju, ekološki problem."

– Svaka vaša priča sažeti je roman?

Kiš: "A ta težnja za sažimanjem vidljiva je mislim je i u ostalim mojim knjigama. Odatle njihova kratkoća, fragmentarnost, menjanje registra itd."

– "Smena stavova", "promjena tonaliteta"...?

Kiš: "Činjenica je, zapravo, da ova, kao i sve moje knjige, teže da na neki način budu enciklopedija, ne u smislu saznanja, nego pre – tehničkog prosedea. Ideal kojem teže je da se u njima, kao u muzici, smenjuju stavovi. Ja u knjigama drugih pisaca, mnogim knjigama drugih pisaca, često osetim kako je jedan stav završen i da bi sad trebalo, što je u muzici, kako da kažem, pravilo, promeniti stav, zauzeti neki drugi odnos prema materiji."

Desnica: "Sad, naravno, u toku rada, ja mislim da to svi umjetnici, čak i arhitekti koji su najvezaniji za plan, [daju] u toku rada neku izmjenu, da promjene redoslijed nekih poglavlja ili između dvaju poglavlja uklupe neko manje, teće, neko capitulo-cusinetto što bi se reklo, kao jastučić, poglavlje-jastučić, znate, koje djeluje kao odmor u ritmu i redoslijedu tih poglavlja i tako dalje, ili je potrebno radi promjene tonaliteta, ako su dva po-

glavlja jednake intonacije, jednakog tonaliteta, dobro je to prekinuti nekim umetnutim poglavljem sasvim drugačijeg raspoloženja, tonaliteta, obje recimo, i tako."

– *Sumnjate li...?*

Desnica: "Trebalo bi se svakodnevno umivati sumnjom, kao vodom."

Kiš: "Gaji sumnju u vladajuće ideologije i prinčeve."

– *"Progutane polemike", vođene početkom šeste decenije XX veka, ostale su u fascikli, neštampane, sve do 2001. godine?*

Desnica: "Za mene je važno to, da mi je u toj zgodi uskraćena svaka mogućnost da bilo gde i bilo kako odgovorim na te napade, da se pokušam od njih odbraniti, da se ogradim od insinucija, da se odrečem interpretacija koje su mi proizvoljno podmetane, da javno pružim objašnjenje nespornom, za onoliko koliko je to doista bio nespornom a ne nešto drugo....Našlo se da će biti ispravnije i čestitije, i da će se – valjda, bolje poslužiti jasnoći stavova i odnosa, slobodi riječi i borbi mišljenja ako mi se, prije konačnog i besprizivnog prelamanja štapa nada mnom, oduzme ono prastaro i osnovno pravo što se resumira u već osveštenom, sakralnom pitanju koje svaki sud upućuje optuženiku prije izricanja presude: ima li nešto da kaže u svoju obranu?"

– *Ne razumem...!?*

Desnica: "Odgovore i pokušaje objašnjenja u bilo kom obliku koje sam napisao na sve te napadaje, uzaludno sam nudio svim redakcijama koje su te napadaje objavile, pa i mnogim drugima. I tako, nije mi preostalo drugo nego da ih spremim u fascikli koji nosi naslov *Progutane polemike*."

– *Kiš, Vi ste 1978. godine održali "Čas anatomije"?*

Kiš: "U toj knjizi, dakle, dajem, na primerima jasnim i poučnim, ilustraciju svog opsesivnog stava prema literaturi kao istini, a, s druge strane, velim, na isto tako jasnim primerima demonstriram poguban učinak književne i kritičarske neodgovornosti, pogubni učinak militantnog neznanja."

– *Angažovana književnost...?*

Kiš: "Takozvana angažovanost na književnom planu i nije ništa drugo do determinanta te i tako shvaćene književnoteorijske premise: slikati život provincije, pisati 'za polzu naroda'. Svako odstupanje od ove i ovakve poetike: jedinomoguće i jedinovažne, smata se luksuzom i atakom na dobre običaje i na svetinju naše tradicije, a teror ove zaostale koncepcije života i literature postaje još poslednja književna politika, danas i ovde."

Desnica: "Analogija s likovnim umjetnostima porađa mi spasonosnu ideju: kao što su se tamo podijelili i dobili svoje posebno mjesto i položaj organici koji imaju praktične primjene, zašto da se to isto ne provede i na području književnosti?... Prestala bi trvenja i natezanja, sve bi praktičke, programističke, utilitarne i slične tendencije našle svoje zadovoljenje."

Kiš: "Ono što se naziva angažovanošću na književnom planu donelo je više zla i ubilo je (u pravom značenju te reči) više ljudi i talenata nego ona druga, neangažovana književnost; angažovani pisac našeg doba bio je više nego neangažovani pisac saučesnik i inicijator zločina."

– *Mnogi vaši junaci su strastveni pušači?*

– *Eduard Sam, Jakov Pećina...?*

Desnica: "Hijeratički odmjereno savijali su cigarete iz tula tabakera i pušili ih na svoje jako požutjele cigarluke od slonovače; a što su cigarluci bili ispušeniji i žući, to je veća bila cijena i samim cigarlucima i njihovim sopstvenicima... Jedina njihova dobra i uvažena dostojna strana u mojim očima bila je ta što su neumorno producirali one plavičaste oblake opalskih preliva koji su njihali pod plafonom slutnju zamagljenih daljina. Može se reći da su ti ljudi propušili svoj vijek, onako kao što ga neko prokocka ili propije. Imao sam osjećaja da u taj svoj potproizvod, u te oblake dima, izdahnuju najbolji deo sebe; svoje aspiracije, svoje uzdahe, samu svoju dušu."

Kiš: "Jer kad neko ko je pušio osamdeset cigareta dnevno" "Sto dvadeset, oče!" "...sto dvadeset (dakle) cigareta dnevno, ostane bez i jednog jedinog dima, bez te sjajne iluzije, onda, priznaćeš, mladiću, nije spreman da unese u svoje odgovore i u svoje postupke punu meru svojih intelektualnih moći i svojih dokaza. To bar, mladiću moj, treba da ti je jasno."

Kiš: "Cigareta mi je dogorela do nokata, a sa nje se osu taj beskičmeni crv sivobelog pepela, nalik na a) iz tube iscedenu pastu za zube, b) na resu lešnjaka koja je počela da truli, c) na ugljenisani fosil nekog crva. To naglo mrvljenje trule kičmene moždine cigarete zvalo se namah, na granici sna, na granici pokreta i daha, i nije sasvim izvesno da li se porozni stubić pepela raspao u paramparčad, u *prah i pepeo*, u trenutku kada sam se trgao iz svoje letargije i umornog razmišljanja, ili se sve to zbililo obratno, to jest da sam se ja trgao iz letargičnog polusna na mahnitom kovitlacu i preseku svih misli, slika i slutnji, na samoj granici sna, u trenutku kada se srušio porozni stubić pepela moje cigarete, uz jedvačujan zvuk, pućnuvši kao d) golubiji izmet na tananu membranu kockaste hartije koja leži preda mnom na stolu. U tom trenutku bejah ponesen snažnim osećanjem proticanja, kao da je taj stubić pepela (još uvek vidljiv kao *stub*, mada već srušen i raspadnut, prebijena kičma vremena), taj srušeni stub vremena predstavljao sâmo proticanje, bolnu i jasnu sliku proticanja..."

Desnica: "Kako se jedno tako suho, tako krto zadovoljstvo, nešto tako apstraktno, bezmirisno kao što je volja, može suprotstavljati, ili čak pretpostavljati, finoj žutoj mirisnoj cigari, sa čitavim onim kompleksom koji sobom nosi! Oh, zavaljenost u fotelji, vitice i koluti i prstenovi plavičastog dima koji se uvijaju, raspredaju, raščijavaju, i misao koja, sasvim slobodna od svake prisile, za njima pustopašicom luta. I čitav onaj štimung, ona idila tihe meditacije koji su u tome sadržani, i onaj specifični unutrašnji ritam koji nam taj štimung podaruje!"

– *Obojica ste prepoznatljivi po izrazitom lirizmu?*

– *I po "intelektualnosti"?*

Kiš: "Da lirizam u prozi ne bi postao liričan u svakodnevnom smislu – sladunjav – on mora da bude intelektualan. Ono što često pokušavam da uradim u svojoj prozi jesu izrazi i osećanja koja su podsticala na pisanje, to su, uglavnom, lirska osećanja, na 'filozofski' način. I to je definicija proze: ironija protiv osećanja."

Desnica: "Kao u svakom književnom djelu, bitno je ono poetsko u njemu, i mjera poetskog. Sve ostale elemente i komponente umjetničkog djela moramo posmatrati u funkciji tog poetkog momenta."

– *Igre proljeća i smrti i Enciklopedija mrtvih?*

– *Igre Erosa i Tanatosa?*

Desnica: "U svakom pravom i velikom umjetničkom djelu ima mnogo smrti, pa makar ona stajala iza zavjese i nikad ne bila spomenuta punim imenom."

Kiš: "Opsesija smrću povezana je sa mojim ličnim iskustvima, sa kalvarijom moje porodice, sa terorom, sa egzekucijama."

Kiš: "Da, smrt je jedna od mojih tema koje se vraćaju... Dakle, literatura apsolutno ne može da izbegne smrt."

Desnica: "Ona se samome meni, kao i svakom drugom čovjeku, puno vulgarnije pokazuje. Pokazuje se kao jedna dužnost, kao jedna nužnost, kao neminovnost. Kad dođe, ona je već postala nevažna, jer je postala nevažna, jer je prestala igra, prestalo je preplitanje proljeća i smrti. Ona je završni akord na toj vječitoj kontrapunktskoj igri dvaju motiva."

– *Neki od vaših junaka boluju od raka, a u "Athanatiku" – rak je glavni junak?*

Kiš: "U naslovnoj priči *Enciklopedije mrtvih* otac naratorke i glavne ličnosti oboljeva od raka. Priča se završava ovako: u fiktivnoj enciklopediji koju lista i koja do u najmanje detalje opisuje život njenog oca, na poslednjoj stranici članka spominje se cvetni motiv koji je njen otac slikao u poslednjoj fazi svog života... Bio sam prilično zapanjen kad sam prošlog novembra i sam saznao da imam rak pluća... Mada nisam mističar verujem da ovakve stvari ne možeš pisati a da ne budeš kažnjen. Uplašio sam se kad sam shvatio da sam već bolovao od raka u trenutku kad sam pisao tu novelu."

Desnica: "Vi ste zacijelo zapazili da su u današnjem svijetu riječ *smrt* i riječ *rak* postali otprilike sinonimi. Treba biti profesionalni lingvista pa da se ne uoči taj jednostavni lingvistički fakat. Kad bi se provela tačna statistika, vidjeli biste kolika je u današnjem svijetu upotreba riječi *smrt* u korist riječi *rak*."

* * *

– *Desnica je umro 1967. godine od raka?*

– *A Kiš 1989., od iste bolesti?*